

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Állam- és Jogtudományi Kar

Politikatudományi Doktori Iskola

Miskó Dávid

**A taktikai szavazás lehetséges mintázatainak nyomában a fővárosi
választópolgárok körében**

- Doktori értekezés tézislevele -

Témavezető:

Prof. Dr. Stumpf István

Egyetemi tanár

DOI: 10.15476/ELTE.2024.360

Budapest

2025

Tartalomjegyzék

1. A témaválasztás indoka; a dolgozat fő kutatási témája; fókusza kiválasztásának okai	1
2. A dolgozat felépítése, főbb elméleti pontjai	3
3. A dolgozat kutatási kérdései és módszertana.....	9
4. A kutatási/elemzési eredmények rövid vázolása	14
5. A kutatási kérdésekre adható válaszok, konklúziók és relevancia	19
6. A tézisfüzetben felhasznált irodalom.....	22
7. A Szerző kutatási témájában, illetve kutatási témájához kapcsolódóan megjelent publikációi	28

1. A témaválasztás indoka; a dolgozat fő kutatási témája; fókusza kiválasztásának okai

Az állampolgárok választói magatartásának, az azt befolyásoló tényezőknek és viselkedésük lehetséges megnyilvánulásainak vizsgálata véleményem szerint állandó relevanciával bír a politikatudományban. A politikai pártok, szereplők és intézmények üzeneteikkel, cselekvéseikkel és döntéseikkel folyamatosan mozgásban tartják a választói preferenciákat, amely mozgás egy-egy politikai erő vagy aktor támogatottságának változásait, esetleg a párt- és/vagy a politikai rendszer komolyabb átrendeződését idézheti elő. Éppen ezért a választói viselkedés folytonos megfigyelése és elemzése magát a politika – és társadalomtudományt gazdag, sokszor megújuló ismeretanyaggal és meg nem szűnő felfedezésekkel látja el, amelyeket érdemes nyomon követni.

A tudományos elemzések a kutatói szférán túl a politikai szereplőket és tanácsadókat is informálhatják, hiszen a választói magatartás ismerete, a preferenciák mozgásának iránya, esetleg a választási „outcome” számukra is üzeneteket hordozhatnak. A politikai szereplők ezeknek az üzeneteknek megfelelően alakíthatják ki szavazatszerző stratégiáikat, politikájukat és kommunikációjukat, amelyekkel hatni kívánnak a választói társadalomra. A választói magatartás kutatásából fakadó eredmények ugyanakkor nemcsak a politikai piac „iránytűi” lehetnek, nemcsak a politikatudomány sajátos területén értelmezhetőek, hanem más szakterületek, mint a pszichológia, szociológia, esetleg közgazdaságtan irányába is szolgálhatnak értékes felfedezésekkel. Alapvetően szerteágazó, a tudományt, a társadalmat és az embereket konstans eredményekkel ellátó termékeny kutatási területnek találom, amely állandó dinamikájával és komplex hatásaival sosem veszít kutatási relevanciájából. Éppen ezért is döntöttem a választói magatartás egy szeletének hazai kontextusú alaposabb feltárására.

A választói magatartás-kutatás számos megközelítésből (pártosság, társadalmi osztály, racionalitás, gazdasági, taktikai, média, stb.) történhet. Az elmúlt évtizedek elemzései összefüggésekben és empíriákban gazdag szakirodalmat halmoztak fel, amelyek igazolják a vizsgált jelenség komplexitását és kutatásának állandó relevanciáját.

A dolgozat kutatási fókusza a 2018-as és 2022-es országgyűlési választások során lehetséges budapesti taktikai szavazás megismerésére irányul. Az esetkiválasztást az alábbi okok indokolták:

A dolgozat egyrészt mindenképp egy olyan kisebb és az országban „egyedibb mintát” akart vizsgálni, amely vizsgálat eredményei többé-kevésbé leírhatják a taktikai viselkedést egy tipikus

közegre. Másrészt, e kisebb közegben végzett kutatás folyamán szerzett tapasztalatokkal, módszertani és elméleti erősségek és hiányosságok, hibák felszínre kerülésével már kifinomultabb elméleti modellek, kutatási és elemzési módszertan fejleszthető ki a jövő kutatásai számára. Harmadrészt, a fővárosi eredmények szilárd kiindulópontként szolgálhatnak az ország más területein, régióiban végzett taktikai szavazói mintázatokat felkutató elemzések összehasonlítására.

Negyedrészt, fővárosi lakosként saját környezetem politikai és választói viselkedésének megismerése érdeklődéssel tölt el.

Ötödrészt, idő és költséghatékonysági okokból praktikusabb volt csak a budapesti választópolgárokat választani, hiszen a kutatás megszervezése és lebonyolítása is minden energiaforrást tekintve „olcsóbb” volt jelen esetben. Az egész országra lebonyolított kutatás minden szempontból jelentősen átlépte volna a rendelkezésre álló erőforrások korlátait.

A dolgozat továbbá két országgyűlési választási év – a 2018-as és 2022-es évek - elemzésére koncentrál. Ezt egyrészt az magyarázza, hogy a szakirodalom szerint az erős többségi elven működő egyfordulós választási rendszerek alapvetően motiválják a taktikai szavazást (Duverger, 1954; Cox, 1997; Harkányi, 2018), és mivel Magyarországon 2011-ben hasonló rendszer került bevezetésre, így a téma kutatásának szempontjából termékeny lehetőségnek tartom.

Másrészt a választásomat Duch és Palmer felvetésére, illetve Tavits és Annus azon „tanulási hipotézisére” alapoztam, amely szerint a választóknak egy frissen átalakult politikai rendszerhez, és az abban megjelenő új választási szabályokhoz is alkalmazkodniuk kell; fel kell azokat ismeri, és megtanulni a működésüket (Duch-Palmer, 2022). A hipotézis ugyanis azt állítja, hogy miután a választók (és az elit) választásról választásra ezekkel a szabályokkal kapcsolatban egyre tapasztaltabbá válnak, úgy emelkedik a taktikai szavazás előfordulásának mértéke is hasonló választási rendszerekben (Tavits-Annus, 2006:74-76; Maskarinec, 2018:13-14). Bár 2010 után a komplett politikai berendezkedés nem változott meg hazánkban, mégis, egy új választási rendszer került bevezetésre, amely működését és a benne lévő potenciális lehetőségeket a választóknak szintén meg kellett ismerniük. A 2014-es országgyűlési választás az új választási rendszer bevezetéséhez (2011) még elég közel állt, így a választók a tanulási hipotézis értelmében még nem ismerhették e rendszerben rejlő taktikázást elősegítő lehetőségeket. A 2018-as és 2022-es

választások már az új rendszer megjelenésétől messzebb estek annyira, hogy a szavazók már kiismerhették annak működését. Ezért is ezeket az éveket preferáltam.

A kiválasztás harmadik oka azon tudományos megállapításon nyugszik, amely szerint az idő haladtával a választók egyre pontatlanabb információkat adnak politikai pártpreferenciáikról és választói viselkedésükről; vagy már egyáltalán nem is emlékeznek régebbi voksaikra. E két választási év még viszonylag közelebbi, így a dolgozat kvalitatív kutatásának megbízhatósági szempontjából pontosabb és valósabb információkat tudok begyűjteni a taktikai szavazói magatartással kapcsolatban (Schoen, 2011; Zaller-Feldman, 1992; Joslyn, 2003).

A negyedik okot a tartalmi korlátok jelentették. Az összes eddigi választási év görcső alá vétele hatalmas elemzési munkát kíván meg, amely túlmutatna a disszertáció lehetséges keretein.

2. A dolgozat felépítése, főbb elméleti pontjai

A dolgozat feltáró jelleget ölt magára, éppen ezért kutatási kérdéseket állít fel, és nem hipotéziseket igyekszik bizonyítani, nem magyarázó kutatást vagy elemzést végez.

A disszertáció alapvetően öt nagy részre oszlik. Az elsőben bemutatásra kerül a választói magatartás három nagy – a szociálpszichológiai (pszichológiai, pártidentifikációs, stb.), a szociológiai és a racionális – alaptradíciója. Az alaptradíciók ismertetését kiegészítik specifikus változók vagy egyéb választói modellek felszínesebb bemutatása is. Mindezekre azért van szükség, hogy a taktikai szavazás és szavazatmegosztás elmélete egyrészt jól körülhatárolhatóvá és megkülönböztethetővé váljon, másrészt, hogy egyértelműen kijelölje annak helyét a választói magatartás alaptradíciói között a teljes elméleti keretben. A második nagyobb egység a taktikai szavazás és szavazatmegosztás elméleti megközelítéseit tárgyalja, sokszor empirikus eredményekkel alátámasztva a jelenségre vonatkozó megállapításokat. E blokk fejezetei külön fejezetekben sorakoztatják fel a taktikai szavazás pszichológiai és intézményi ösztönzőit. Ugyanebben a blokkban a részletezett motivációk és stratégiák alapján a dolgozat megpróbál a fővárosi taktikai viselkedésre hipotetikus modelleket alkotni, többnyire kormánypárti (Fidesz-KDNP)-ellenzék dichotómiában. A harmadik nagyobb blokk az ismertetett elméleti sajátosságok alapján kiválasztja a leplauzibilisebbnek tűnő hipotetikus modelleket, és azok feltárására kutatási kérdéseket állít fel. Az elemzések, vizsgálatok a negyedik nagyblokkban valósulnak meg, majd az eredmények alapján kapott válaszokat és a belőlük levonható konklúziókat, kiegészítve további

kutatási lehetőségekkel, az ötödik nagyblokk tartalmazza. Az első nagyblokkot egy rövid összefoglaló előzi meg a hazai általános választói magatartásról és a kijelölt választási évek politikai háttérkontextusáról.

A konkrét kutatási kérdések feltétele csak az elméleti keret ismertetése után történik meg, mivel annak ismeretében válnak leginkább értelmezhetővé.

Az első blokk tehát a választói magatartás három fő tradícióját mutatja be. Az első, a szociológiai irányzat (Columbiai Iskola) alapvetően a csoportalapú szavazást hangsúlyozza; elutasítja a racionális és a pártidentifikációs modell individuális fókuszát. A szociológiai megközelítés értelmében az egyén szavazatát az egyén társadalmi pozíciója határozza meg, és a leadott szavazatot a politikai párt és a társadalmi csoport közötti kapcsolat minősége befolyásolja (Harrop–Miller, 1987:157; Lazarsfeld – Berelson – Gaudet, 1968). Az irányzat lényegében arra mutat rá, hogy a „kereszt a szavazólapon a szociális identitás egy közvetett kifejezése,” (Harrop–Miller, 1987:173), és „a választói viselkedést a társadalmi pozícióból levezethető csoportérdekek és a társadalmi környezet határozzák meg” (Enyedi-Körösi, 2004:205). A szociológiai tradíció értelmében a választók politikai preferenciái a nagy társadalmi törésvonalakból, és e vonalak mentén történő mobilizációból vezethető le. A preferenciákat így az egyén léthelyzete, vallási, etnikai és osztályhovatartozása befolyásolja (Enyedi-Körösi, 2004:205).

A pártidentifikációs modellben (szintén nevezik Michigan-i modellnek is) a szavazás egy expresszív, és nem instrumentális cselekvés” (Harrop–Miller, 1987:130; Campbell-Converse–Miller–Stokes, 1960). Kulcseleme a pártidentifikáció, amely „valamely párt irányába kialakult erős politikai lojalitás, hovatartozást jelent” (Körösi–Enyedi, 2004:205). A választó a tradíció értelmében a párthovatartozása miatt szavaz egy pártra, és nem annak programja vagy érvelése miatt. Nem igazán mérlegel a jelöltek, programok között, hanem szavazatával egy párttal való azonosulást fejez ki. Az irányzat értelmében a pártpreferencia részévé válik a szavazópolgár személyes identitásának, és mint szűrő, azon keresztül látja és értelmezi a politikai valóságot (Körösi–Enyedi, 2004:205). A párttal kapcsolatos pozitív beállítottság beépül a szavazópolgár énképébe, és az racionális érvekkel nehezen megingathatóvá válik (Tóka, 2003:437). A különböző politikai „issue”-k megítélése és értékelése a pártosság keretében történik, és a választók általában egyetértenek a pártok abban a bizonyos politikai kérdésben elfoglalt pozíciójával (Chandler,

1988:30). Ez a pártosság a (főként családi) szocializáció folyamán alakul ki, és erősödhet meg (Harrop-Miller, 1987; Tóka, 2003; Campbell-Converse-Miller-Stokes, 1960).

A harmadik – racionális - modell vagy alaptradíció (Downs, 1957) fő állítása szerint „a választók azt a pártot választják, amely a legközelebb áll a saját érdekeikhez, értékeikhez és prioritásaikhoz” (Harrop-Miller, 1987:130). Először a „szavazó felismeri a saját önérdkeit, értékeli az alternatív jelölteket az alapján, hogy melyik szolgálja leginkább ezt az önérdket, és arra a jelöltre (vagy pártra) szavaz, amelyet a legkedvezőbbnek értékelt” (Enelow-Hinich, 1984:145). Ehhez „racionális döntéseket hoznak úgy, hogy kikalkulálják, melyik párt a legjobb eszköz a céljaik eléréséhez” (Harrop-Miller, 1987:130). Ha a választó racionálisan szavaz, lényegében azt a pártot vagy jelöltet támogatja, amellyel legvalószínűbb, hogy elérheti az önérdékéből fakadó politikai céljait (Harrop-Miller, 1987:130), ezért a modell tükrében a szavazás csupán egy eszköz (instrumentális) a választó számára (Harrop-Miller, 1987:146).

A második blokk a taktikai szavazás és szavazatmegosztás elméletét tárja fel, amelyről kijelenthető, miután a definíciók megfelelően ismertetésre kerültek, hogy leginkább a racionális választói alaptradíción belül helyezhető el.

A taktikai szavazás definícióját többféleképpen is megfogalmazták. McKelvey és Ordershook úgy fogalmazott, „hogy többpárti választásokon, a szavazó hajlamos lehet az ő saját második legjobban preferált pártjára szavazni, ha a legjobban preferált párt nem valószínű, hogy nyer.” (Alvarez–Nagler, 2000:1–2; Cox-Shugart, 1996:299-300; McKelvey és Ordershook, 1972). Ezt a jelenséget taktikai vagy stratégiai, esetleg kifinomult szavazói magatartásnak nevezik¹ (Alvarez–Nagler, 2000:57–58; Cox-Shugart, 1996:299-300). Daniel Muller és Lionel Page úgy fogalmaz a jelenségről egyik tanulmányukban, hogy „a taktikai vagy stratégiai szavazás egy olyan helyzetre utal, amikor a szavazók nem az őszinte preferenciáinak megfelelően szavaznak, hanem tipikusan azzal a szándékkal, hogy befolyásolják az eredményt egy kívánt végeredmény irányába” (Muller-Page, 2015:3839-3840). Ugyancsak a végeredmény befolyásolásának szándékára utal Fischer is, aki azt írja, hogy „a taktikai szavazó olyan valaki, aki egy olyan pártra szavaz, amelyről azt hiszi, nagyobb valószínűséggel győz, mint az általa legpreferáltabb párt, hogy így a legjobban befolyásolhassa azt, hogy ki nyer a választókerületben” (Fisher, 2004:157). Gary Cox döntéelméleti megközelítés tükrében közelít a fogalomhoz. Ő is azt hangsúlyozza, hogy egy

¹ Én magam a taktikai megnevezést használom.

választó abban az esetben, ha „kedvenc” pártjának nem látja esélyét a győzelemre, a két győzelemre esélyes jelölt felismerése után racionálisan eldönti, hogy melyikre szavazzon annak érdekében, hogy ténylegesen befolyásolja a választási eredményeket (Cox, 1997:71).

Rosema, illetve Gshwend és Meffert szerzők a taktikai szavazás megvalósulásához három kritérium teljesülésének fontosságát hangsúlyozzák (Rosema, 2004:6):

- A fent említett definícióknak megfelelően a választó nem a legpreferáltabb pártjára kell, hogy szavazzon (Rosema, 2004:6).
- A választó szavazatával mindenképp befolyásolni kívánja a választási végeredményt (Rosema, 2004:6).
- A választónak a választásokkal kapcsolatban elvárásokkal kell rendelkeznie. Ugyanis, a választási elvárásainak segítségével súlyozza a pártokat és jelölteket, és ebből a számításból származtatja a számára leginkább preferált haszont. (Gschwend-Meffert, 2017:343).

A legtöbb taktikai szavazásról készült kutatás a jelölteket helyezi középpontba, azonban előfordulhatnak olyan helyzetek is (arányos választási ágon is), amikor a választó a legpreferáltabb pártját (pártlistáját) hagyja el annak „életképtelensége” miatt. Ezt a szakirodalom stratégiai lista-dezertálásnak (strategic list desertation) nevezi (Harfst-Blais-Bol, 2018:54). Ugyancsak előfordulhat koalíciós taktikai vagy koalíciós preferencia-szavazás is, amelyben a szavazat a legpreferáltabb párt helyett inkább egy másik pártra adatik azért, hogy a választó számára az összes közül a legpreferáltabb kormánykoalíció alakuljon meg (Meffert-Gschwend, 2010:340). A választót csak a megalakuló koalíció milyensége érdekli, és ezért hajlandó nem őszinte szavazatot leadni (Meffert-Gschwend, 2010; Irwin-van Holsteyn, 2012). Ez utóbbi kettő jelenséggel a dolgozat sem, így a téziszfüzet sem foglalkozik.

A taktikai szavazás elmélete továbbá olyan választókat feltételez, akik(et) (Miskó, 2024):

- foglalkoztatnak a politikai eredmények, és a különböző politikai pártokkal kapcsolatban preferenciákkal rendelkeznek (Fredén, 2016);
- kalkulálnak más választók viselkedésével, illetve a választás után győztes politikai szereplők lehetséges magatartásával (Fredén, 2016);
- rendelkeznek elvárásokkal a közelgő választási eredményekkel, és más választók viselkedésével kapcsolatban (Meffert-Huber-Gschwend-Pappi, 2011);

- racionálisan instrumentálisak, mert szavazatukra a választási végeredményt befolyásoló eszközként tekintenek csupán (Herrmann, 2015);
- a jelöltek esélyeiről információkkal rendelkeznek és szoros versenyt vizionálnak (Rich 2015).

Taktikai szavazáskor tehát a választó nem a legpreferáltabb pártjára vagy pártja jelöltjére szavaz, mert valamilyen sajátos céltól, motivációtól, önérdektől vezérelve a (taktikai) szavazatával befolyásolni akarja a választások végeredményét. Ehhez a főbb, a disszertáció kutatási kérdései számára releváns pszichológiai motivációk a következők lehetnek:

- a szavazatpazarlás motivációja: a választó esélytelennek vélt pártjának jelöltjére nem szavaz; helyette a győzelemre esélyes valamelyik másik párt jelöltjére voksol, hogy így ne pazarolja el a szavazatát egy esélytelen jelöltre, hanem az esélyes jelölt támogatásával hatni tudjon a választás kimenetelére (Duverger, 1959; Abramson-Alddrich-Blais-Diamond-Diskin-Indridason-Lee-Levine, 2010:63; Gschwend, 2007:4; Cox, 1997).
- küszöbbiztosítási stratégia: a választó azért szavaz – többnyire egy kisebb – párt jelöltjére vagy listájára, hogy az biztosan átlépje a parlamenti küszöböt, és így bejusson a törvényhozásba, esetleg a preferált koalíciós kormány része lehessen (Fredén, 2016).
- pártméretekkel kapcsolatos motivációk: egy párt minél nagyobb arányban vegyen részt a törvényhozásban (Rosema, 2004)
- szakpolitikai preferenciákkal kapcsolatos motivációk: bizonyos, a választó által preferált egyéb szakpolitikai irányok mindenképp bekerüljenek a parlamentbe, esetleg a koalíciós kormányba (Rosema, 2004).
- az éppen hatalmon lévő inkumbens kormány, párt vagy jelölt leváltása, megbuktatása (Johnston-Pattie, 1991; Galbraith-Rae, 1989)
- „legutáltabb” párt vagy jelölt, esetleg lehetséges koalíciós összetétel gyengítése (Lanoue-Bowler, 1992, Gschwend-Meffert-Stoetzer, 2017).
- a hatalomkoncentráció elkerülése; fékek és ellensúlyok biztosítása: ebben az esetben a választó az amúgy is győzelemre esélyes nagypárt ellen szavaz taktikailag azért, hogy az ne kapjon választások után túlhatalmat, erős, kizárólagos kontrollt a politika intézmények felett (Meffert-Gschwend, 2017).
- stratégiai ellensúlyozás: a kiegyensúlyozottabb hatalmi egyensúly választások utáni elérése miatt a választó taktikailag nem a legpreferáltabb pártjára szavaz (Meffert-Gschwend, 2017).

A taktikai szavazásnak a pszichológiai motivációk mellett választási rendszer-szemponitú intézményi ösztönzői is vannak. Ennek tükrében a többségi elvű, egyfordulós, választási rendszer, alacsony körzeti magnitúdóval (egy egyéni választókerületi körzetben hány mandátum osztható ki; legideálisabb az egy/M=1), zárt listával és az egyéni és listás ág összekapcsolásával motiválja a taktikai szavazást (Harkányi, 2018; Aldrich-Blais-Stephenson, 2018; Duverger, 1954, 1959; Cox, 1994, 1997; Gschwend, 2009; Lago, 2012; Gschwend-Stoiber, 2014; Lago, 2008; Rosema, 2004).

A pszichológiai és intézményi ösztönzőkhöz szorosan kapcsolódik az úgynevezett Duverger-szabály, amely azt mondja ki, hogy a választók az esélytelen preferált jelöltjüktől és/vagy pártjuktól elfordulnak és győzelemre esélyes jelöltre szavaznak (pszichológiai ösztönző), ezzel nem elpazarolva szavazatuk jelentőségét, és ez a magatartás a kétpártrendszer kialakulásának kedvez (intézményi ösztönző), mivel az győzelemre esélytelen, életképtelen pártok eltűnnek a politikai versenyből és rendszerből (Duverger, 1954, 1959; Cox, 1994). Számos kutatás ebben a paradigmában is vizsgálja e jelenséget.

A disszertáció, tekintve hazánk választási rendszerét, a (taktikai) szavazatmegosztással is operál. A vegyes választási rendszerekben a választó két szavazattal rendelkezik, amelyek két eltérő választási formának felelnek meg, így két eltérő célt követhetnek. Az arányos választási formát követő szavazatukkal pártlistára, a többségi elvet követővel pedig egyéni jelöltekre szavazhatnak. Ha a szavazó a listás szavazatát arra a pártra adja, amelyik párt jelöltjére az egyéni választókerületi szavazatát is adta, akkor „egyenes” szavazatot adott le (straight vote), amennyiben nem így tesz, és más pártra vagy jelöltre szavaz az egyik listán, akkor megosztotta szavazatát. (Plescia, 2016:3; Gschwend, 2004:27; Bawn, 1999; Riera-Bol, 2017:584). Bár a szavazatmegosztásnak is számos indítéka lehet, a fentebb említésre került motivációk valamelyike által vezérelt szavazatmegosztás taktikai szavazatmegosztást eredményez. A választó célja ebben az esetben is az, hogy valamilyen motivációjának, céljának eleget téve szavazási aktusával befolyásolja a választás várható „outcome”-ját, és ezért valamelyik ágon – többnyire az egyéni választási ágon – taktikailag szavaz, a másikon őszinte preferenciáinak megfelelően. A szakirodalom úgy véli, hogy a választók, illetve a szavazatmegosztók pártos preferenciákat leginkább a listás ágon fejezik ki egyébként is (Plescia, 2016).

A dolgozat további nagyblokkjai már nem szigorúan az elméleti keret feltárásával foglalkoznak, hanem az adatok elemzési és értelmezési lehetőségeivel. Ezek összefoglalóját a téziszfüzet következő fejezetei tartalmazzák.

3. A dolgozat kutatási kérdései és módszertana

A disszertáció fókusza a 2018-as és 2022-es fővárosi taktikai szavazás vizsgálatára esik. Konkrétabban arra keresi a választ, hogy *létezik-e a taktikai szavazás a budapesti választók körében, és ha igen, az milyen mintázatokat ölthet, irányokat vehet fel*. Mivel a rendelkezésre álló adatok és információk hipotézisek vizsgálatát nem teszik lehetővé, így a dolgozat e adatokon végzett elemzések alapján feltáró jellegűen csak kutatási kérdéseket állít fel.

A konkrét kutatási kérdések az elméleti keretben ismertetett sajátosságok alapján létrehozott hipotetikus taktikai választói modellekre épülnek, amely modellek részletes bemutatására a téziszfüzet nem vállalkozik, mivel sok közülük inkább marad feltevés és elméleti elképzelés, mint plauzibilitás szempontjából érdemes alternatíva. Logikájukat tekintve ezek a hipotetikus modellek a kormánypárti (Fidesz-KDNP) - ellenzék, illetve nagypárti-kispárti dichotómia alapján kerültek kialakításra.

A konkrét kutatási kérdések csak a plauzibilisnek vélt scenáriókra „kérdéznek rá”.

A dolgozat legelején már három alapkérdés elhangzik, amelyek célja az olvasó elvárásainak kontextusba helyezése; a cél és az irány kijelölése.

A dolgozat alap és konkrét kutatási kérdései a következők:

AK/1: Létezik-e fővárosi racionális választó?

AK/2: Megfigyelhető volt-e a taktikai szavazás (taktikai szavazatmegosztás) mind a kormánypárti és mind az ellenzéki tábor választói között Budapesten?

AK/3: Kiismerték-e a fővárosi választók a választási rendszer taktikai szavazás lehetőségét magában rejtő sajátosságait?

KK1: *Végez-e a budapesti választók egy része racionális kalkulációkat, mielőtt szavaz?*

KK2: *A racionális kalkulációk után a budapesti választók egy része taktikailag szavazott-e 2018-ban és 2022-ben?*

KK3: Gyanítható-e a 2018-as és 2022-es budapesti választókerületi szavazati eredmények alapján a taktikai szavazás és szavazatmegosztás, és ha igen, bizonyítja-e ez a Duverger-szabály és egyensúly érvényesülését?

KK4: Voltak-e olyan budapesti kormánypárti taktikai szavazók 2018 és 2022-ben, akik

KK4/1: főként a hatalomkoncentráció elkerülése céljából egyéni választókerületi jelöltre és esetleg pártlistára is taktikailag szavaztak, azaz nem őszinte szavazatot adtak le, nem a Fidesz-KDNP jelöltjét és pártlistáját támogatták?

KK4/2: bizonyos szakpolitikai vagy parlamenti összetételbeli (egyenlő vita) megfontolások miatt főleg pártlistára taktikailag voksoltak?

K5: Voltak-e olyan budapesti ellenzéki taktikai szavazók 2018-ban,

KK5/1: akik a kormányváltás céljából az egyéni választókerületben a legesélyesebb ellenzéki jelöltet támogatták?

KK5/2: akik bizonyos szakpolitikai vagy parlamenti összetételbeli megfontolások miatt főleg pártlistára taktikailag voksoltak?

KK6: Voltak-e olyan budapesti ellenzéki taktikai szavazók 2022-ben,

KK6/1: akik a kormányváltás céljából az egyéni választókerületben az Ellenzéki Összefogás² legesélyesebb jelöltjét támogatták?

KK6/2: akik bizonyos szakpolitikai vagy parlamenti összetételbeli (egyenlő vita) megfontolások miatt főleg pártlistára taktikailag voksoltak?

KK7. Ismerik-e a budapesti választók a hazai választási rendszert, és azt megfelelően tudják-e használni taktikai kalkulációik során?

A konkrét kutatási kérdések is megmaradtak az ellenzék-kormánypárti dichotómiában. Elképzeléseim szerint létezhet olyan kormánypárti szavazó, aki a túlzott hatalomkoncentráció elkerülése miatt megosztja szavazatát, és valamelyik ágon taktikailag voksol az esélyes ellenzéki kihívóra. Legnagyobb eséllyel ezt a célját úgy érheti el, ha egyéni ágon voksol az esélyes ellenzéki jelöltre. Feltételezem azt is, hogy a szakpolitikai vagy parlament-összetételbeli megfontolások miatt pártlistán taktikázhatott. Az ellenzéki szavazók esetében is hasonló az elképzelésem, csak a hatalomkoncentráció elkerülésének motivációja helyett ők a kormány leváltásában érdekeltek, és ezért szavaznak a megfelelő választási ágon taktikailag.

² Ez a megnevezés az Egységben Magyarországért pártformációt jelenti.

Amennyiben tetten érhető a taktikai szavazás a választott két évben, úgy kijelenthető, hogy a választók egy része racionális. Kell, hogy fogyasszanak információkat, és szükséges szavazatuk választási kimenetelt befolyásoló erejét/lehetőségét látniuk. Ha taktikai szavazás mintázataiból kirajzolódik az egyéni választási ág fajsúlyossága, vagyis az esélyes egyéni jelöltekre való átszavazás tényleges aktusa, miközben csökkenek a pártalternatívák a választáson, akkor a Duverger-szabály bizonyítása is lehetségessé válik.

Mivel a hazai választási rendszer többségi elven működő, egyfordulós vegyes választási rendszer, kapcsolódással a két választási ág között (Tóth, 2015), így a szakirodalom értelmében ez a rendszer taktikai szavazást ösztönző. Egyik kutatási kérdés arra keresi a választ, hogy a fővárosi választók ennek tudatában vannak-e, és ha igen, megfelelően tudják-e használni. Úgy feltételeztem, hogy amennyiben kimutatható taktikai szavazás, úgy a válasz igen.

A disszertáció kevert módszertannal dolgozik, mivel kvantitatív és kvalitatív elemzéseket is egyaránt végez egy ugyanazon jelenségre nézve. Kevert módszertannak nevezzük az „olyan kutatást, amelyben a kutató mind kvalitatív és kvantitatív megközelítés és módszertani sajátosságok alapján gyűjt és elemez adatokat, majd az így kapott eredményeket egyesíti, és ezekből következtetéseket von le egy tanulmány vagy kutatási program keretében” (Teddlie-Tashakkori, 2006:15), Az így kapott eredményeknek és következtetéseknek mindenképp ugyanazt a (vizsgát és mögöttes) jelenséget kell magyaráznia (Leech-Onwuegbuzie, 2007:267). Típusai abban különböznek, hogy mikor történik az adatfelvétel (idő szempontja: egyidőben, vagy máskor), melyik a fajsúlyosabb kutatási módszer (kvalitatív vagy kvantitatív), és a két módszertani ág egymásba integráltsága hogyan valósul meg (kiegészítő, vagy valamelyikből következik a másik (Leech-Onwuegbuzie, 2007:267-268; Teddlie-Tashakkori, 2006:15; Király-Dén-Nagy-Géring-Nagy, 2014:97-98; Creswell-Creswell, 2018:218).

A dolgozat egész pontosan összetartó párhuzamos felépítésű kevert módszertannal dolgozik. Kevert módszertan azért, mert kvalitatív és kvantitatív elemzéseket is végez; összetartó párhuzamos felépítésű azért, mert a kvalitatív és kvantitatív ág egyenlő súllyal vesz részt az eredmények interpretálásában, nem az egyikből következik a másik (kutatástervezésben sem), és mindkét ág csak részben egészíti ki a másikat; illetve az adatok felvétele eltérő időben történt (Creswell-Plano Clark, 2011; Creswell-Creswell, 2018; Király-Dén-Nagy-Géring-Nagy, 2014).

A dolgozatban kétféle kvantitatív kutatás végeztetik. Az egyik a Nemzeti Választási Iroda 2018-as és 2022-es adattábláinak szavazatszámain, a másik az MTA Politikatudományi Intézetének 119603 számú NKFI kutatási keretei között készült három hullámos panelvizsgálat adatbázisa harmadik hullámának változóin végez elemzéseket. Kvalitatív kutatás dimenziójában egy vignette módszerrel kiegészített fókuszcsoporthoz tartozó kutatás készült.

A 2018-as és 2022-es NVI adatainak elemzéséből a szavazatok mozgását, lehetséges átszavazások mintázatait igyekeznek feltárni a dolgozat, amelyből konklúziókat, megállapításokat próbál tenni. Mivel azonban ezek mélyebb motivációk feltárására nem alkalmasak, így azok felderítését 2018-as választási évre a PTI adatbázisának harmadik hullámán végzett elemzések, a 2022-es választási évre pedig a vignette módszerrel kiegészített fókuszcsoporthoz tartozó kutatás kísérik meg. A taktikai szavazással kapcsolatban, lévén, hogy az adatok nem egyformák, mindegyik kutatási módszerrel végzett elemzésekből kaphatunk eredményeket, amelyek külön-külön is magyarázhatják a jelenséget, de egyben ki is egészíthetik azt. Alapvetően kiegészítés szándékával készültek ezek a motiváció-feltáró kutatási egységek, mivel a területi adatok elemzése egyéni szintű következtetésekre nem alkalmas.

A NVI adatbázisán a következő elemzések végeztetnek el:

- A választási végeredményeket röviden összefoglaló rész vezeti be a további elemzéseket.
- Pártonként összesítésre kerül az egyes választókerületek egyéni és pártlistás szavazatainak száma, amelyek különbségéből az egyéni jelöltekre történő átszavazás mértéke és irányai kerülnek meghatározásra. A számítások alapja Plescia és Kmetty azon feltevése, hogy a pártlistás szavazatok a választók őszinte preferenciáit tükrözik (Plescia, 2016:53; Kmetty, 2018).
- A kormánypártok (Fidesz-KDNP), Jobbik (2018) és az Ellenzéki Összefogás (2022) szavazói esetében alternatívaként megvizsgálják Gschwend azon hipotézise, miszerint nagypárti támogatók inkább listán szavaznak taktikailag, és egyéniben őszintén. Esetükben az egyéni és listás szavazatok közötti különbség is kiszámoltatik, hogy precízebb képhez juthassunk támogatóik taktikai szavazatmegosztásáról (Gschwend, 2004, 2007).
- Továbbiakban megtörténik a Cox-féle SF arányszámok, és a Moser-Scheiner-féle SFPR arányszámok választókerületenkénti kiszámítása és összehasonlítása. Az SF ráció a harmadik

és a második helyezett jelölt szavazatának hányadosát mutatja meg, amely 0 és 1 közötti értéket vehet fel. Az elmélet szerint, ha ez a szám minél közelebb esik a 0-hoz, annál nagyobb a távolság a második és a harmadik helyezett jelölt szavazatai között, vagyis a harmadik, esélytelennek vélt jelöltre már alig szavaztak, és a verseny valóban az első két esélyesnek vélt induló között zajlott. Az SFPR arányszám ugyanezt a pártlisták szintjén mutatja meg. Taktikai szavazás akkor valósult meg, ha az adott választókerületben az SF arányszám kisebb az SFPR arányszámnál (Cox, 1994; Moser – Scheiner, 2005, 2009). Az eredmények tükrében megállapításra kerül, hogy történt-e taktikai szavazás és szavazatmegosztás.

- A választási eredmények végül egy átszavazás nélküli hipotetikus modellben kerülnek további vizsgálatra. Ez a modell úgy bizonyítja a taktikai szavazás előfordulását, hogy az átszavazásokkal teli valódi választási végeredményeket összehasonlítja a csak pártpreferencián alapuló, átszavazást nélkülöző fiktív választási eredményekkel. Végül megállapítja, hogy melyik párt mennyi mandátumot nyert volna taktikai (át)szavazás nélkül (Gerner, 2018).
- Az átszavazások tényét egy egyszerű lineáris regressziós modell validálja. A modell mögött meghúzódó logika szerint Y választási évben X párt egyéni jelöltjére le nem adott szavazatok (mínusz érték) átáramoltak Z párt egyéni jelöltjének többlétszavazataiba (plusz érték).

A 2018-as taktikai szavazás lehetséges motivációinak feltárására a PTI adatbázisa harmadik hullámának adatain végzett három logisztikus regressziós modell vállalkozott. Dichotóm változókként jelenik meg a kormánypárti vagy ellenzéki egyéni jelöltre, a kormánypárti vagy ellenzéki pártlistára adott szavazat, és a szavazatmegosztás ténye (igen-nem). Független változók soraiban helyezkedik el a nemre és a korra, a kormánnyal való elégedettségre, a választások után erős kormány/ellenzék/sokszínű parlament létrejöttének fontosságára, a politikai érdeklődésre, a kampány követésére, az egyéni vagy listás szavazat fajsúlyosságának ismeretére, és a személyes szavazásra vonatkozó kérdések. Ezen független változókkal igyekeztek a modellek a taktikai szavazás motivációit felderíteni. Konkrét, taktikai szavazás aktusát firtató kérdést (azért osztottam meg a szavazatom, mert...; nem a preferált pártomra szavaztam, mert...) az adatbázis nem tartalmazott, így a fentiek próbáltak magyarázatokat találni. Az adatbázis elemszáma a fővárosi lakókra való szűrés után nem érte el a kötelező minimumot, mindössze 200 fős mintát számlált, így a modellek megállapításai nem reprezentatívak; óvatos következtetéseket engednek csak

levonni. Ezért sem kerülhetett sor az ellenzéki alanyok válaszainak külön-külön történő megvizsgálására.

A logisztikus regressziók futtatását leíró statisztikai elemzések előzik meg, kereszttábla-elemzésekkel kiegészítve.

A 2022-es taktikai szavazás lehetséges motivációinak feltárását a vignette módszerrel kiegészített fókuszcsoporthoz tartozó kutatás végzi (Vicsek, 2006). Összesen négy fókuszcsoporthoz tartozó interjúra került sor, szintén kormánypárti (Fidesz-KDNP) - ellenzéki dichotómiában. Felosztás csak a kor szempontjából történt (25-44; 45-65) az esetleges generációs „gap” áthidalása végett. Így, kettő kormánypárti csoport és kettő ellenzéki csoport alanyai mondhatták el a véleményüket a jelenséggel kapcsolatban. A vignette módszerrel egy fiktív párbeszéd két fiktív szereplővel egy fiktív választásról került bemutatásra, benne elrejtve a taktikai szavazás és szavazatmegosztás plauzibilis motivációit. Célja az volt, hogy az amúgy is érzékenynek mondható választói magatartás témáját bevezesse, és a fiktív szereplőkön keresztül megnyílván mondhassák el az alanyok meglátásaikat. A toborzás egy szűrőkérdőívön keresztül zajlott, és két fő kritériumnak kellett megfelelni: az alanyoknak mindenképp budapesti lakosnak kellett lenniük, és mindenképp részt kellett venniük a 2022-es országgyűlési választáson (Hazel, 1995; Finch, 1987; Cheah-Koay, 2022).

4. A kutatási/elemezési eredmények rövid vázolata

Az elemzések és az eredmények teljeskörű értelmezése megkívánja annak a politikai kontextusnak felvázolását, amely a vizsgált két választási év választói dinamikáját meghatározta. Már 2018-ban, az országgyűlési választást megelőzően, létrejött egy baloldali koordináció, elsősorban az MSZP és a DK között, amely tükrében e pártok egymás ellen nem indítottak számos választókerületben egyéni jelöltet, így garantálva egy esélyes indulót a kormánypártokéval szemben. Más egyéb relevánsabb pártok, mint a Momentum, Együtt és az LMP alapvetően nem csatlakoztak ehhez a koordinációhoz, viszont egyes fővárosi választói kerületekben visszaléptették egyéni jelöltjeiket az esélyesebbnek vélt ellenzéki induló javára. Az is megtörtént, hogy DK-s vagy MSZP-P-s (MSZP a Párbeszéddel szövetségben indult) egyéni induló lépett vissza az Együtt vagy LMP-s kihívó javára. Az LMP, a Momentum azonban majdnem minden körzetben állított ki saját egyéni jelöltet. A koordinációnak köszönhetően azonban a budapesti 18 egyéni választókerületben

szinte mindenhol egy esélyesnek vélt baloldali/liberális (főleg MSZP-s, vagy DK-s) kihívó jelent meg a kormánypárti jelölttel szemben (Tóth – Szabó, 2018).

A 2022-es választásokra e koordináció magasabb szinten valósult meg, mert egy hat ellenzéki pártot (DK, Jobbik, MSZP, Momentum, LMP, Párbeszéd) tömörítő ellenzéki összefogás jött létre Egységben Magyarországért névvel, közös programmal, közös listával, és közös – az előválasztásokon megválasztott – miniszterelnök-jelölttel (Szabó, 2022). A 2018-as és 2022-es választásokkor is megjelentek taktikai szavazásra ösztönző oldalak, elemzések, és a 2022-es választást megelőzően egyes médiatartalmakból arra is következtetni lehetett, hogy az Ellenzéki Összefogásnak lehet esélye a kormányváltásra (Tóth-Szabó, 2018; Szabó, 2022).

Azt is fontos látni, hogy ezeken a választásokon gyakorlatilag két szavazói blokk állt egymással szemben: egy egységesnek, erősnek, stabilnak mondható, pártjukat szinte soha el nem hagyó Fidesz-KDNP szavazótábor (kormánypártok) egy közös identitást nélkülöző, szétaprózódott „ellenzéki szavazókat” tömörítő ellenzéki szavazóblokkal szemben, akiket csak a kormánnyal szembeni alternatíva vágya, a kormányváltás tartott össze (Szabó, 2022; Tóth-Szabó, 2018).

A dolgozat elemzései és következtetései a 2018-as választási évre a következők voltak. Hat budapesti egyéni választókerületben (továbbiakban EVK) Fidesz-KDNP-s, hétben MSZP-P-s, egyben Együttes, egy másikban LMP-s egyéni jelölt szerzett mandátumot. A szavazatarányokat tekintve a győztes jelölt a szavazatok 44, míg a második helyezett a szavazatok 37%-át szerezte meg (összesen 81%), amely a verseny quasi szorosságáról, illetve a Duverger-szabály érvényesüléséről árulkodik.

Az elemzés folyamán mind a 18 választókerületben kivonásra került az egyes pártok egyéni jelöltjeinek szavazatszámából azok pártjainak pártlistás szavazatszáma, ezzel szemléltetve a lehetséges taktikai átszavazásokat. Az alapfeltevés az volt, hogy a szavazók listás ágon fejezik ki őszi preferenciáikat, és egyéni ágon taktikázhatnak. Az eredmények összesítése nyomán három nagy választói csoportot lehetett megkülönböztetni. Az egyikbe azok a „tisztán” taktikai voksolók tartoztak, akik annak ellenére is az EVK legesélyesebb kihívójára szavaztak, hogy a saját preferált pártjuk is indított jelöltet. Ide főként a Momentumos és LMP-s, illetve az MKKP-s szavazók tartoztak. Második csoportba tömörültek azok a választók, akik mindenképpen kénytelenek voltak átszavazni a legesélyesebb ellenzéki kihívóra, mert saját pártjuk – főleg a visszaléptetések okán – nem indított egyéni jelöltet. Őket „részben kényszerített taktikai átszavazóknak” neveztem.

Harmadik csoportba azok – a főként Jobbikos - szavazók tartoztak, akik a kormánypárti és az ellenzéki egyéni jelőltre is hajlandóak voltak átszavazni.

Alapvetően mindegyiket taktikai viselkedésnek bélyegeztem, mivel a választási outcome befolyásolásának céljából, illetve valamilyen motivációtól vezérelve (kormányváltás, elpazarolt szavazat elve, stb.) a szavazó hajlandó volt nem saját preferált pártjának jelöltjét támogatni.

Ebben a választási évben az átszavazás aránya 30 százalékos volt, amelyből klasszikus értelemben vett taktikai szavazók, vagyis, akik saját pártjuk jelöltje helyett az EVK esélyes ellenzéki kihívóját támogatták, 7,1 százalékot tehettek ki. Ezen belül a Momentumosok 45, az LMP-sek 37, az MKKP-sok 22, és az Együtt-es szavazók 6 százaléka voksolt taktikailag. A lineáris regresszió is alátámasztotta az átszavazások tényét.

Gschwend-féle elképzelés alapján, vagyis az erős, egységes nagypárti választók inkább pártlistás ágon szavaznak taktikailag, és egyéniben őszintén, is elvégeztetett az elemzés a Fidesz-KDNP és a Jobbik szavazatszámain. A kormánypártiak 0.9 százaléka szavazhatott taktikailag pártlistán, viszont e arány olyan kicsi, hogy érdemben nem beszélhetünk a kormánypárti szavazók pártlistás taktikai szavazásáról. A Jobbikosok esetében ez az arány 27 százalékra tehető, azonban esetükben inkább az egyéni ágon történő taktikai szavazás valószínűsíthető (elemzések szerint). A Cox-Moser-Scheiner-féle paradigmában készült analízist összesítve nézve elmondható, hogy 2018-ban volt taktikai szavazatmegosztás. Az SF arányszám átlagosan 0.26-ot, míg az SFPR arányszám 0.79-et mért (az SF arányszámnak kisebbnek kell lennie az SFPR arányszámnál). A hipotetikus modell fiktív választásának keretében elvégzett elemzések is a 2018-as év taktikai szavazását támasztották alá: egy olyan választáson, ahol a mandátumok átszavazás nélkül, valódi preferenciáiknak megfelelően kerülnek kiosztásra, a Momentum nulla helyett hat, az LMP nyolc helyett 11 képviselői helyhez jutott volna. A korábbi elemzések szerint is e két párt támogatói taktikáztak.

Logisztikus regressziós modellek vállalkoztak a motivációk feltárására, mivel a területi adatokon végzett elemzések arra képtelenek, csak sejtésekre adhatnak okot leginkább. Az eredmények tükrében a kormánnyal elégedettebbek és választások után erős kormány felállását óhajtó szavazók nagyobb valószínűséggel voksoltak kormánypárti egyéni jelőltre és pártlistára, míg a kormány munkájával elégedetlenebbek és választások utáni erős ellenzékét kívánó választók az ellenzéki szereplőkre (jelölt és párt) húzták be nagyobb valószínűséggel az ikszet. A

szavazatmegosztást mérő modell szerint azok, akik követték a választási kampányt, és tudják, hogy az egyéni szavazat fajsúlyosabb a listással szemben, nagyobb valószínűséggel osztották meg a szavazatukat. A minta egészét tekintve azonban a fővárosi választók inkább nem tudják, hogy az egyéni szavazat a fontosabb, és alapvetően kevesen is osztották meg a szavazatukat. Kampánykövetés és politikai érdeklődés tekintetében is inkább semleges pozíciót foglaltak el.

A 2018-as évre elmondható, hogy volt taktikai szavazás és szavazatmegosztás, amelyet leginkább a kormánnyal való elégedetlenség és az erős ellenzék vágya motiválhatott. Bár direkt nem következik ebből, de e motivációk sejtethetik azt, hogy a fő cél a kormányváltás lehetett. A motivációs modellek azonban nagyon alacsony elemszámmal dolgoztak, így nem adhatnak reprezentatív eredményeket, csupán sejtéseknek, óvatos következtetéseknek ágyazhatnak meg.

A 2022-es országgyűlési választás területi adatainak elemzése alapvetően eltérő mintákat mutat a korábbihoz képest. A kormánypártok mindössze egy EVK-ban szereztek mandátumot, a többi körzetben az Ellenzéki Összefogás jelöltje győzött. Szavazatarányokat tekintve a győztes az összes fővárosi szavazat 49, a második helyezett 41 százalékát szerezte meg. A verseny szorossága ebben a választási évben is jól kivehető volt, és a fővárosi választók a két győzelemre esélyes induló valamelyikére voksoltak, miközben - lévén, hogy az ellenzék egységben indult - lecsökkent az (életképes) pártok száma a választásra. Ez utóbbi megállapítások a Duverger-szabály létezését validálják.

A korábbi választási évhez hasonló, markánsan jól elkülöníthető csoportokat erre az évre nehéz volt meghatározni, mivel a szavazatkülönbségek alacsonyak voltak, és az átszavazás iránya sem volt mindig egyértelmű. A dolgozat azonban mégis megpróbálkozott vele. Egyik csoportba azok az Ellenzéki Összefogást támogató ellenzéki szavazók kerültek, akik leszavaztak olyan egyéni jelöltre egy adott választókerületben, akit nem a saját preferált pártja indított, de amely párt tagja az Összefogásnak. Ezek voltak a részben kényszerített taktikai leszavazók. Egy másik csoportba azok a főleg MKKP-s szavazók tartoztak, akik valószínűleg kormánypárti és ellenzéki egyéni jelöltre is voksoltak. Harmadik csoport azokat az MKKP-s és Mi Hazánk szavazókat tömörítette magába, akik főként a kormánypártok egyéni jelöltjére szavaztak.

Az átszavazások aránya mindösszesen 2,3 százalékos volt, amely jóval alulmaradt a korábbi év arányával szemben. Ennek oka valószínű a választáson induló kevés életképes alternatíva és a két

nagy „pártblokk” léte. Markánsabb átszavazás a kettes, négyes, hetes, nyolcas, tizenhármas, tizenhetes és tizennyolcas kerületekben volt megfigyelhető. A lineáris regresszió ebben az esetben is alátámasztotta az átszavazás tényét.

A Gschwend-féle elképzelésben elvégzett elemzés nem hozott hosszútávú következtetés levonására alkalmas eredményeket, így a kormánypárti (mindössze 0.09), vagy esetleg Összefogásbéli mérhető listás taktikai szavazást elvetem. A Cox-Moser-Scheiner arányszámok ugyan a taktikai szavazást és szavazatmegosztást (SF arányszám átlagosan: 0.11; SFPR arányszám átlagosan: 0.13) bizonyítják, és láthatóvá teszik, hogy a verseny egyéni és listás szinten is két politikai aktor között zajlott, de az amúgy szinte quasi kétpárti struktúra ezt valamennyire torzíthatja. A hipotetikus modell fiktív választása is azt bizonyította, hogy az MKKP-s szavazók taktikáztak, mivel nullával szemben négy mandátumhoz jutottak volna kizárólag pártpreferencialapú választás esetén.

A taktikai szavazást egyértelműen bizonyítani 2022-re nehezebb a területi adatokat tekintve. Valószínű, hogy inkább az Ellenzéki Összefogás támogatói között kell, látens motivációk szintjén keresni a jelenséget.

A 2022-es választás motivációinak feltárására fókuszcsoportos kutatások vállalkoztak. A csoportos interjúkon elhangzottak alapján a kormánypárti alanyok tekintetében az volt megállapítható, hogy bár elméleti szinten a taktikai szavazást (hatalomkoncentráció elkerülése; színes parlament miatti taktikázás, stb.) elképzelhetőnek tartják, de gyakorlatban nem látják életszerűnek. Ők maguk sem szavaznak taktikailag; nem is ismernek senkit, aki így voksolna. A taktikai motivációkból néhányat felismertek és megneveztek (esélyes induló, küszöbbiztosítási stratégia, szoros verseny), de teljes körűen nem ismerik a jelenséget. Számításba veszik önértéküket, gyűjtenek információkat választások előtt, de más választó viselkedésével nem kalkulálnak. Szavazatmegosztást³ is csak blokkon belül (Mi Hazánkra), esetleg gazdasági vagy személyes kvalitások miatt tartották elképzelhetőnek (nem mindenki). A választási rendszer taktikai ösztönzőjét inkább nem ismerik.

Az ellenzéki szavazók alapvetően sok taktikai motivációt felismertek és megneveztek. Körükben szavaztak taktikailag is, és osztották már meg szavazatukat (de nem mindenki; főleg a fiatalabbak). Taktikai szavazásuk motivációjaként főleg a kormányváltást, az inkumbens

³ A Kétfarkú Kutypárt is többször elhangzott, mint alternatíva.

gyengítését, a kiábrándultságot és a változás iránti vágyat nevezték meg. Ők is gyűjtenek információkat, és részben számításba veszik más választók viselkedését is (de nem mindegyik alany). Felismerik önérdüküket, és aszerint szavaznak. Hangsúlyozták, hogy minden szavazat számít. A személyes kvalitások miatt is megosztják néhányan szavazataikat (személyes szavazás). A választási rendszer taktikai ösztönző mivoltát ők sem ismerik; a kétfordulóst tartották motiválónak.

A 2022-es választással kapcsolatban óvatosan kijelenthető, hogy a taktikai szavazás inkább az Összefogás támogatói között zajlott látens motivációk szintjén. A kormány leváltása, vagy annak gyengítése céljából leszavazhattak a közös jelöltre attól függetlenül, hogy nem a saját preferált pártja indította. Természetesen, mint a fenti esetben is, ezek nagyon óvatos következtetések, mivel a területi adatelemzésekből egyéni motivációkra nem lehet következtetni, a fókuszcsoporthoz tartozó kutatás pedig nem reprezentatív.

5. A kutatási kérdésekre adható válaszok, konklúziók és relevancia

Az elemzések és óvatos következtetések tükrében a feltett konkrét kutatási kérdések a következőképp válaszolhatóak meg:

KK1: Végez-e a budapesti választók egy része racionális kalkulációkat, mielőtt szavaz?

Igen. Az esélyes (ellenzéki) jelöltekre való voksoláshoz tudniuk kell a budapesti választóknak, hogy kik azok egyáltalán, és ehhez információkat kell gyűjteniük. A fókuszcsoporthoz tartozók alanyai is megerősítették az információgyűjtést, az önérdék alapú felismeréseket. Tisztán nem racionálisak ugyanakkor, mert például más választók viselkedésével nem igazán foglalkoznak.

KK2: A racionális kalkulációk után a budapesti választók egy része taktikailag szavazott-e 2018-ban és 2022-ben?

Igen, mert láthattuk, hogy mely pártok (Momentum, LMP, MKKP, Jobbik) támogatói szavaztak át az esélyes egyéni indulóra.

KK3: Gyanítható-e a 2018-as és 2022-es budapesti választókerületi szavazati eredmények alapján a taktikai szavazás és szavazatmegosztás, és ha igen, bizonyítja-e ez a Duverger-szabály és egyensúly érvényesülését?

Igen, gyanítható, és – főleg a 2022-es választás idején - a Duverger-szabály beigazolódását is megfigyelhettük. A 2018-as választáson a pártok még csak „közeledtek” egymáshoz, de a Duverger-i szempontok érvényesülni látszódtak.

KK4: Voltak-e olyan budapesti kormánypárti taktikai szavazók 2018 és 2022-ben, akik

KK4/1: főként a hatalomkoncentráció elkerülése céljából egyéni választókerületi jelöltre és esetleg pártlistára is taktikailag szavaztak, azaz nem őszinte szavazatot adtak le, nem a Fidesz-KDNP jelöltjét és pártlistáját támogatták?

KK4/2: bizonyos szakpolitikai vagy parlamenti összetételbeli (egyenlő vita) megfontolások miatt főleg pártlistára taktikailag voksoltak

Alapvetően nem, nem voltak taktikázó kormánypárti választók egyik évben sem.

KK5: Voltak-e olyan budapesti ellenzéki taktikai szavazók 2018-ban,

KK5/1: akik a kormányváltás céljából az egyéni választókerületben a legesélyesebb ellenzéki jelöltet támogatták? - Igen (DK, MSZP-P, Momentum, LMP, Együtt, MKKP szavazók)

KK5/2: akik bizonyos szakpolitikai vagy parlamenti összetételbeli megfontolások miatt főleg pártlistára taktikailag voksoltak? - Inkább nem, nem utalt erre semmilyen elemzés eredménye.

KK6: Voltak-e olyan budapesti ellenzéki taktikai szavazók 2022-ben,

KK6/1: akik a kormányváltás céljából az egyéni választókerületben az Ellenzéki Összefogás legesélyesebb jelöltjét támogatták? – Igen (Összefogáson belül, MKKP, részben Mi Hazánk).

KK6/2: akik bizonyos szakpolitikai vagy parlamenti összetételbeli (egyenlő vita) megfontolások miatt főleg pártlistára taktikailag voksoltak? - Inkább nem, nem utalt erre semmilyen elemzés eredménye.

KK7. Ismerik-e a budapesti választók a hazai választási rendszert, és azt megfelelően tudják-e használni taktikai kalkulációik során?- Valószínűleg nem, mivel konkrét ösztönzőkkel kapcsolatos megállapítások nem hangzottak el. Érdekes azonban, hogy az esélyes egyéni jelöltre mégis át(le)szavaznak a fővárosi választók.

A levonható konklúziók a következők:

- A fővárosi választók egy része pártpreferenciájuknak (főleg a kormánypártiak) megfelelően egyenes szavazatot ad le.
- A fővárosi választók egy része taktikailag szavaz, vagy taktikai megfontolások alapján megosztja a szavazatát.
- A fővárosi választók hajlamosak lehetnek ideológiai blokkon belül átszavazni – szavazatuk megosztásával - más párt egyéni jelöltjére vagy listájára (pl.: 2018-as átszavazások).
- A szavazatmegosztás jelen van a fővárosi választók körében, de ezt a taktikázás mellett a személyes szavazás, vagy gazdasági megítélések is motiválhatják.
- A Duverger-szabály érvényesülése hazánkban is megfigyelhető volt, bár tartós átalakulást vagy pártformációt nem hozott létre

Dolgozatom főbb relevanciáját abban látom, hogy egyrészt, más utakon is alátámasztotta a korábbi kutatások eredményeit, megállapításait, másrészt, rámutatott a taktikai átszavazás/szavazatmegosztás hajlandóságára, amely hajlandósággal a politikai eliteknek mindenképp érdemes kalkulálniuk a jövőbeli stratégiáik, szövetségeik megtervezésekor.

6. A tézisfüzetben felhasznált irodalom

Abramson, Paul R. - Aldrich, John H. - Blais, André - Diamond, Matthew - Diskin, Abraham - Indridason, Indridi H. - Lee, Daniel J. - Levine, Renan (2010): Comparing Strategic Voting Under FPTP and PR. *Comparative Political Studies*, 43(1) 61–90.

<https://doi.org/10.1177/0010414009341717>

Aldrich, John H. – Blais, André – Stephenson, Laura (2018): Strategic Voting and Political Institutions In: Stephenson, Laura - Aldrich, John – Blais, André: The Many Faces of Strategic Voting, University of Michigan Press, 2018.

<https://doi.org/10.3998/mpub.9946117>

Alvarez, Michael – Nagler, Jonathan (2000): A New Approach for Modelling Strategic Voting in Multiparty Elections. *British Journal of Political Science*, 2000/1.

<https://doi.org/10.1017/s000712340000003x>

Bawn, Kathleen (1999): Voter Responses to Electoral Complexity: Ticket Splitting, Rational Voters and Representation in the Federal Republic of Germany. *British Journal of Political Science*, Jul., 1999, Vol. 29, No. 3, pp. 487-505

<https://doi.org/10.1017/s0007123499000228>

Campbell, Angus - Converse, Philip - Miller, Warren - Stokes, Donald (1960): The American Voter, University of Chicago Press, Chicago. 1960.

Chandler, Marthe (1988): Models of Voting Behavior in Survey Research, *Synthese*, Vol. 76, No. 1, pp. 25-48.

<https://doi.org/10.1007/bf00869640>

Cheah, Chee Wei - Koay, Kian Yeik (2022): Knowing the Unknown: Application of Qualitative-Vignette Method in the Social-Political Sensitive Business Environment. *International Journal of Qualitative Methods*, Vol. 21: pp. 1–12.

<https://doi.org/10.1177/16094069221074495>

Cox, Gary W, - Shugart, Matthew S. (1996): Strategic Voting under Proportional Representation. *Journal of Law Economics and Organization*, 12 (2): pp. 299-324.

<https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.jleo.a023365>

Cox, Gary W. (1997): Making Votes Count: Strategic Coordination in the Worlds' Electoral Systems. Cambridge University Press, Cambridge, 1997.

<https://doi.org/10.1017/cbo9781139174954>

Cox, Gary W. (1994): Strategic Voting Equilibria Under the Single Nontransferable Vote. *The American Political Science Review*, Vol. 88, No. 3, pp. 608-621.

<https://doi.org/10.2307/2944798>

Creswell, John W – Creswell, David J. (2018): Research design: qualitative, quantitative, and mixed methods approaches, 5th edition, SAGE, Los Angeles, 2018.

Creswell, John W. - Clark, Vicki L. Plano (2018/2011): Designing and Conducting Mixed Methods Research. Thousand Oaks, CA: SAGE, 2018/2011.

Downs, Anthony (1957): An Economic Theory of Democracy. Harper & Row, New York, 1957.

Duverger, Maurice (1959). Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State. Methuen, London, 1959.

Duverger, Maurice (1954): Political Parties. Wiley, New York, 1954.

Enelow, James – Hinich, Melvin (1984): The Spatial Theory of Voting: An Introduction. Cambridge University Press, Cambridge, 1984.

Enyedi, Zsolt – Körösenyi, András (2004): Pártok és Pártrendszer. Osiris Kiadó. Budapest. 2004.

Finch, Janet (1987): Research Note: The Vignette Technique in Survey Research. *Sociology*, Vol. 21, pp. 105-114.
<https://doi.org/10.1177/0038038587021001008>

Fisher, Stephen (2004): Definition and Measurement of Tactical Voting: The Role of Rational Choice. *British Journal of Political Science* 2004/34.
<https://doi.org/10.1017/s0007123403220391>

Fredén, Annika (2016): Strategic Voting under Coalition Governments. Lund: Media-Tryck, 2016.
<https://doi.org/10.13140/RG.2.1.3580.3125>

Galbraith, John – Rae, Nicol C. (1989): A Test of the Importance of Tactical Voting: Great Britain, 1987. *British Journal of Political Science*, Vol. 19, No. 1, pp. 126-136.
<https://doi.org/10.1017/s0007123400005366>

Gerner, Péter: Választási matek: a taktikai szavazás 15 mandátumot vitt az ellenzéki pártokhoz; Átlátszó. <https://atlatszo.hu/kozpenz/2018/05/03/valasztasi-matek-a-taktikai-szavazas-15-mandatumot-vitt-az-ellenzeki-partokhoz/> (2024.04.19.)

Gschwend, Thomas - Meffert, Michael F. - Stoetzer, Lukas F. (2017): Weighting Parties and Coalitions: How Coalition Signals Influence Voting Behavior. *The Journal of Politics*, Vol. 79, Num 2. <https://doi.org/10.1086/688678>

Gschwend, Thomas – Meffert, Michael F. (2010): Strategic Coalition Voting: Evidence from Austria. *Electoral Studies* 2010/23.
<https://doi.org/10.1016/j.electstud.2010.03.005>

Gschwend, Thomas – Meffert, Michael F. (2017): Strategic voting. In: Kai Arzheimer – Jocelyn Evans – Michael S. Lewis-Beck (szerk.): The SAGE Handbook of Electoral Behaviour. SAGE Publications, London, 2017.

Gschwend, Thomas – Stoiber, Michael (2014): Strategic Voting in Proportional Systems: The Case of Finland. *Social Science Open Access Repository* (www.ssoar.info), Political Science Series, Working Paper No. 138.

Gschwend, Thomas (2004): Strategic voting in Mixed Electoral Systems, Wiesbaden: Statistisches Bundesamt. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-257775> (disszertáció)

Gschwend, Thomas (2007): Ticket-splitting and Strategic Voting under Mixed Electoral Rules: Evidence from Germany. *European Journal of Political Research*, 2007/46. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2006.00641.x>

Gschwend, Thomas (2009): District Magnitude and the Comparative Study of Strategic Voting, 2009, In: Klingemann, Hans-Dieter (szerk.), The Comparative Study of Electoral Systems. Oxford University Press., <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-258169> <https://doi.org/10.1093/oso/9780199217359.003.0013>

Harfst, Philipp - Blais, André - Bol, Damien (2018): Voting Strategically in Two-Vote Elections. In: Stephenson, Laura - Aldrich, John – Blais, André: The Many Faces of Strategic Voting, University of Michigan Press, 2018.

Harkányi, Ádám (2018): A stratégiai szavazás arcai. *Politikatudományi Szemle*, XXVII. évfolyam, 2018/1.

Harrop, Martin – Miller, William (1987): Elections and Voters – A Comparative Introduction, 1987, New Amsterdam Books, New York, 1987.

Hazel, Neal (1995): Elicitation techniques with young people. *Social Research Update*, Winter 1995, University of Surrey Social Research Update 12 (surrey.ac.uk)

Herrmann, Michael (2015): Strategisches Wählen in Deutschland: Logik und politische Konsequenzen. Springer, Wiesbaden, 2015.

Irwin, Galen A. - Van Holsteyn, Joop J. M. (2008): What Are They Waiting For? – Strategic Information for Late Deciding Voters. *International Journal of Public Opinion Research*, Vol. 20 No. 4. <https://doi.org/10.1093/ijpor/edn040>

Johnston, Ron – Pattie, Charles (1991): Tactical Voting in Great Britain in 1983 and 1987: An Alternative Approach. *British Journal of Political Science*, 1991, Vol. 21, No. 1, pp. 95-108. <https://doi.org/10.1017/s0007123400006049>

Király, Gábor - Dén-Nagy, Ildikó – Géring, Zsuzsanna – Nagy, Beáta (2014): Kevert módszertani megközelítések. Elméleti és módszertani alapok. *Kultúra és Közösség*, 5 (2), old: 95–104.

Kmetty, Zoltán: Sok volt az ellenzéki átszavazás, különben még jobban nyert volna a Fidesz; Index. https://index.hu/velemenylolvir/2018/04/10/ellenzeki_atszavazas_elemzes (2022.04.28.)

Lago, Ignacio (2012): Strategic Voting in Proportional Representation Systems: Evidence from a Natural Experiment. *Party Politics*, 18(5), pp. 653–665.
<https://doi.org/10.1177/1354068810389638>

Lanoue, David J. - Bowler, Shaun (1992): The Sources of Tactical Voting in British Parliamentary Elections, 1983-1987. *Political Behavior*, 1992, Vol. 14, No. 2, pp. 141-157.
<https://doi.org/10.1007/bf00992239>

Lazarsfeld, Paul – Berelson, Bernard – Gaudet, Hazel (1968): *The People's Choice: How the Voter Makes up His Mind in a Presidential Campaign*. Columbia University Press, New York, 1968.

Leech, Nancy - Onwuegbuzie, Anthony J. (2009): A Typology of Mixed Methods Research Designs. *Quality and Quantity*, Vol. 43, 2009, pp. 265–275.
<https://doi.org/10.1007/s11135-007-9105-3>

Maskarinec, Pavel (2018): Strategic voting in the Hungarian elections of 2014: Evidence for Duverger's law under the Compensatory Mixed Electoral System?. *Studia Politica Romanian Political Science Review*, 18(1), pp. 9-34.

McKelvey, R. D - P. C. Ordeshook (1972): A General Theory of the Calculus of Voting. In J. F. Herdon - J. L. Bernd: *Mathematical Applications in Political Science*, VI, The University of Virginia Press, Charlottesville, 1972.

Meffert, Michael F. - Huber, Sascha - Gschwend, Thomas - Pappi, Franz Urban (2011): More Than Wishful Thinking: Causes and Consequences of Voters' Electoral Expectations about Parties and Coalitions. *Electoral Studies*, Vol. 30 (2011), pp. 804–815.
<https://doi.org/10.1016/j.electstud.2011.08.001>

Miskó, Dávid (2024): A fővárosi taktikai szavazók nyomában: egy kvalitatív kutatás bemutatása és értékelése. *Politikatudományi tanulmányok*, 2024.
DOI: <https://doi.org/10.56965/2024.1.misko>

Moser, Robert G. - Scheiner, Ethan (2005): Strategic Ticket Splitting and the Personal Vote in Mixed-Member Electoral Systems. *Legislative Studies Quarterly*, 2005/30/2.
<https://doi.org/10.3162/036298005x201545>

Moser, Robert G. – Scheiner, Ethan (2009): Strategic Voting in Established and New Democracies: Ticket Splitting in Mixed-Member Electoral Systems. *Electoral Studies*, 28 (2009), pp. 51-61. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2008.06.011>

Muller, Daniel – Page, Lionel (2015): A New Approach to Measure Tactical Voting: Evidence from the British Elections. *Applied Economics*, 2015/47/36, pp. 3839 – 3840.
<https://doi.org/10.1080/00036846.2015.1019037>

Palmer, Harvey – Whitten, Guy (2000): Government Competence, Economic Performance and Endogenous Election Dates. *Electoral Studies*, 19. 2000. pp. 413–426 (Sanders 2007. 277.).
[https://doi.org/10.1016/s0261-3794\(99\)00059-1](https://doi.org/10.1016/s0261-3794(99)00059-1)

Plescia, Carolina (2016): Split-Ticket Voting in Mixed-Member Electoral Systems. A Theoretical and Methodological Investigation. ECPR Press, Colchester, 2016.

Rich, Timothy (2015): Strategic Voting and the Role of Polls: Evidence from an Embedded Web Survey. American Political Science Association, Cambridge University Press, 2015.
<https://doi.org/10.1017/s104909651400208x>

Riera, Pedro – Bol, Damien (2017): Ticket-splitting in Mixed-Member Systems: On the Importance of Seat Linkage between Electoral Tiers. *West European Politics*, 2017/40.
<https://doi.org/10.4324/9781351273527-5>

Rosema, Martin (2004): Strategic and Semi-Strategic Voting under Different Electoral Systems. *Annual Meeting of the Dutch Political Science Organisation* (Antwerpen 2004)

Schoen, Harald (2011): Does Ticket-splitting Decrease the Accuracy of Recalled Previous Voting? Evidence from Three German Panel Surveys. *Electoral Studies*, 30 (2011), pp. 358–365.
<https://doi.org/10.1016/j.electstud.2011.01.007>

Szabó, Andrea (2022): A centrális erőter újragondolása. A magyar választó magatartásának alakulása 2010–2022. In: Böcskei, Balázs – Szabó, Andrea (szerk): Az állandóság változása. Parlamenti választás 2022. Gondolat Kiadó, Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest, 2022.

Tavits, Margit - Annus, Taavi (2006): Learning to Make Votes Count: The Role of Democratic Experience. *Electoral Studies*, 25: 1, 2006, pp. 72-90.
<https://doi.org/10.1016/j.electstud.2005.02.003>

Teddlie, Charles - Tashakkori, Abbas (2006): A General Typology of Research Designs Featuring Mixed Methods. *Research in the Schools*, 13(1): 12-28.

Tóka, Gábor (2003): A szavazói magatartás. In: Gallai, Sándor – Török, Gábor (szerk.): Politika és Politikatudomány, Budapest, 2003. (kézirat)

Tóth, Csaba (2015): Választási rendszer. In Körösi András (szerk.): A magyar politikai rendszer – negyedszázad után. Osiris, Budapest, 2015.

Tóth, Csaba – Szabó, Andrea (2018): A győztes mindent visz? A 2018-as választás eredményei. In: Böcskei, Balázs – Szabó, Andrea (szerk.) Várakozások és valóságok: Parlamenti választás 2018, Napvilág Kiadó, Budapest, 2018.

Vicsek, Lilla (2006): Fókuszcsoporthoz – elméleti megfontolások és gyakorlati alkalmazás. Osiris Kiadó, Budapest, 2006.

Zaller, John R. - Feldman, Stanley (1992): A Simple Theory of the Survey Response: Answering Questions versus revealing Preferences. *American Journal of Political Science*, 36/1992, pp. 579-616.

<https://doi.org/10.2307/2111583>

7. A Szerző kutatási témájában, illetve kutatási témájához kapcsolódóan megjelent publikációi

Miskó Dávid (2024): A fővárosi taktikai szavazók nyomában: egy kvalitatív kutatás bemutatása és értékelése. *Politikatudományi tanulmányok*, 2024.

DOI: <https://doi.org/10.56965/2024.1.misko>

Miskó Dávid (2022): Szeretlek és/vagy nem is! – A hazai taktikai szavazás formáinak hipotetikus modellalkotása és azok kutatására tett módszertani kísérlet a hagyományos fókuszcsoporthoz szemszögéből. *Themis: Az ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola Elektronikus Folyóirata*, 2022.

DOI: <https://doi.org/10.55052/themis.2022.1.99.139>

Miskó Dávid (2020): „Te miért úgy, én miért így szavazok?” – A választói viselkedés általános jellemzése a klasszikus alaptradíciók és egyéb lehetséges elméleti megközelítések alapján. *Themis: Az ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola Elektronikus Folyóirata*, 2020/2.

Miskó Dávid (2020): „Jól élünk, tehát éljen a kormány!” – Az inkumbens kormány támogatottságának magyarázata a gazdasági szavazás elméletének tükrében. *Themis: Az ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola Elektronikus Folyóirata*, 2020/1

Miskó Dávid (2020): Miért és hogyan taktikázhatunk választáskor? - A taktikai szavazás motivációinak és stratégiáinak bemutatása a magyarországi taktikai szavazás lehetséges irányainak felvázolásával. *Bibó Jogi és Politikatudományi Szemle*, 2020/4.

Miskó Dávid (2018): Radikális jobboldal Európa új hódítója? A radikális jobboldali pártok természetének vizsgálata és sikereinek okai a kontinensen, különös tekintettel az AfD-re és a Bundestag-i sikerére. In: *Antal, Attila (szerk.) Politikatudományi tanulmányok*, 2018.